

Marina KOVAČEVIĆ-LEPOJEVIĆ¹

Vesna ŽUNIĆ-PAVLOVIĆ

Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

PRIMENA VIDEO-NADZORA U KONTROLI KRIMINALA²

Savremene tendencije u kontroli kriminala uključuju različite tehnološke inovacije, među kojima je i video-nadzor. Rad je posvećen razmatranju primene video-nadzora u savremenim uslovima, sa aspekata teorijske utemeljenosti, zakonske regulative i delotvornosti u kontroli kriminala. Prilikom izlaganja teorijskih izvorišta ideje o primeni video-nadzora, prednost je data konceptu situacione prevencije koji je usmeren na kontekstualne faktore kriminala. Na osnovu analize relevantnog međunarodnog i domaćeg zakonodavstva, ukazano je na zakonske osnove primene video-nadzora u Srbiji, na nedostatke u regulisanju ove oblasti i moguća rešenja. Posebna pažnja je posvećena delotvornosti primene video-nadzora na javnim mestima, u školama i zatvorima. Polazeći od rezultata studija efektivnosti video-nadzora, razmotrene su snage i slabosti ove mere i date preporuke za unapređivanje prakse.

Ključne reči: video-nadzor, zakonodavstvo, primena, efektivnost

UVOD

Popularnost upotrebe savremenih tehnologija, pa i video-nadzora, u reagovanju na kriminal savremenog društva zasnovana je na konceptu društva rizika koje bi, u idealnom aranžmanu, predstavljalo

¹ E-mail: marina.lepojevic@gmail.com

² Rad je proistekao iz projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ evidencioni broj 47011, (2011-2014), potprojekta „Mediji i kriminal“, čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije

skupinu pojedinaca koji se ponašaju preventivno (Kanduč, 2009). U nekom od ranijih stadijuma razvoja društva, rizici su se mogli objasniti kao sporedni efekti modernizacije i industrijskog razvoja. Usled globalizacije rizika, ali i kritika naučne i stručne javnosti, mehanizmi povećanja rizika se razotkrivaju i postepeno dobijaju glavno mesto u društvenim i političkim raspravama. Kako se na ranijim stadijumima kapitalizma produkcija rizika mogla tumačiti u odnosu na logiku raspodele bogatstva i u skladu sa potrebom očuvanja bogatstva od strane vladajuće klase, u ovoj sferi danas ima nekih promena. Rizici rastu u skladu sa aktuelnim promenama u društvu, pri čemu savremene metode izveštavanja utiču na povećavanje svesti o riziku, ali i na preuzimanje kontrole nad definisanjem i regulisanjem rizika (Tompson, 2003).

Uvođenje savremenih tehnologija nadzora doprinosi promenama u kontroli kriminala koje se tiču generalizovanja sumnje – društvo se više ne bavi sumnjivim pojedincima, već rizik postaje statistički atribut savremene populacije (Norris, McCahill, 2006:28). Neki autori smatraju da je primena video-nadzora u reagovanju na kriminal mesto susretanja nove i stare penologije. S jedne strane, šalje se poruka o spremnosti države da proaktivno odgovara na kriminal i otvori prostor privatnim organizacijama da preuzmu teret kontrole kriminala u duhu postmodernizma, a sa druge strane se primenom savremenih tehnologija nadzora demonstrira i širi moć države u duhu stare penologije i penalnog modernizma. Ambivalencija u pripadajućoj konceptualizaciji najbolje se može uočiti analizom praktične primene video-nadzora. Iza promovisane deregulacije i privatizacije video-nadzora zapravo se krije veće učvršćivanje moći i kontrole države, jer tim putem prikupljeni podaci mogu biti upotrebljeni od strane policije, tužilaštva i drugih delova državnog aparata. Popularizacija menadžmenta rizika i generalno predviđajuća funkcija nadzora u praksi najčešće ustupa mesto disciplinovanju i isključenosti pojedinaca i marginalizovanih grupa. Nemeće se mišljenje da se ne može unapred reći koliko će video-nadzor biti postdisciplinarno ili disciplinarno oruđe, da sve zavisi od načina primene. Kako primećuju autori, sočivo, kablovi, rekorder i drugi tehnički delovi neophodni za funkcionisanje video-nadzora nemaju po sebi ni socijalnu ni kriminološku dimenziju, dok se ne smeste u odgovarajući kontekst (Norris, McCahill, 2006:30).

Teorijska osnova primene video-nadzora može se pronaći u situacionoj prevenciji kriminala koja podrazumeva identifikovanje, promenu i kontrolu faktora koji deluju u situaciji u kojoj se ispoljava kriminalno ponašanje (Cornish, Clarke, 2003). Ovaj pristup obuhvata tehnike koje imaju za cilj otežavanje vršenja kriminalnih radnji, kao i predstavljanje kriminala opasnijim, manje poželjnim, manje opravdanim i manje provokativnim. Prema tome, ciljevi situacione prevencije odnose se na obezbeđivanje funkcionisanja različitih socijalnih sistema, kao što su škole, tržni centri, aerodromi i drugo. Imajući to u vidu, situacioni pristup može se smatrati svojevrsnim načinom disciplinovanja postmodernih subjekata (Kanduć, 2009:86). Situaciona prevencija na neki način predstavlja mesto susretanja formalne i neformalne kontrole kriminala (Clarke, 1997).

U okvirima situacionog pristupa, video-nadzor se svrstava u mere formalnog nadzora kojima se deluje na percepciju rizika potencijalnih prestupnika da će biti otkriveni i uhvaćeni, što bi trebalo da ih odvraća od činjenja prestupa. Britanski kriminolozi smatraju da sistemi video-nadzora mogu značajno doprineti prevenciji kriminala jer omogućavaju: otkrivanje učinilaca za vreme izvršenja krivičnog dela ili kasnije, redukovanje vremena tokom koga se može izvršiti krivično delo, pojačavanje prirodnog nadzora, unapređivanje uspešnosti fizičkog obezbeđenja, jačanje društvene kohezije, podizanje nivoa opreznosti, pojačavanje straha od javne sramote, stimulisanje kretanja u područjima pokrivenim video-nadzorom i porast broja prijavljivanja slučajeva policiji (Armitage et al., 1999).

Upotreba složenih sistema video-nadzora u zaštiti privatnog i javnog prostora započela je krajem šezdesetih godina 20. veka, kako bi se stvorili uslovi za sigurno ulaganje kapitala i umanjio strah od kriminala putem redukovanja stope izvršenih krivičnih dela na pokrivenim područjima. Prve kamere u SAD postavljale su se u bankama, a u Velikoj Britaniji u maloprodajnim objektima. Iako se video-nadzor u početku koristio za osiguravanje kapitala, političkih i ekonomskih interesa, danas ima daleko širu upotrebu i predstavlja značajno sredstvo u kontroli kriminala (Fajf, Banister, 2002).

Predmet ovog rada je primena video-nadzora u kontroli kriminala i drugih oblika društveno nepoželjnih ponašanja na javnim mestima, u školama i zatvorima. Ciljevi istraživanja su: pregled i analiza

legislative u vezi sa primenom video-nadzora na javnim mestima, u školama i zatvorima; analiza načina primene video-nadzora na javnim mestima, u školama i zatvorima u savremenim uslovima; pregled i analiza rezultata evaluacija primene video-nadzora na javnim mestima, u školama i zatvorima; razmatranje negativnih aspekata primene video-nadzora.

ZAKONODAVNI OKVIR PRIMENE VIDEO-NADZORA

Primena video-nadzora regulisana je zakonskim i podzakonskim aktima, ali i dokumentima međunarodnog karaktera koji se odnose na zaštitu podataka o ličnosti, rad policije, krivični postupak, posebnim zakonima o video-nadzoru i drugim propisima kojima se reguliše bezbednost na pojedinim lokacijama (npr. banke, stadioni i dr.).

Propisi na evropskom nivou uglavnom regulišu pitanja zaštite privatnosti i postupanja sa podacima koji su prikupljeni putem video-nadzora (Hempel, Topher, 2004). U tom pogledu, posebnu važnost imaju *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, *Evropska konvencija o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka* i *Direktiva 95/46 Evropskog parlamenta i Saveta o zaštiti pojedinaca u vezi sa obradom podataka o ličnosti i slobodnom protoku tih podataka*. Kao rezultat političkog pritiska da se nacionalna zakonodavstva usklade sa evropskim standardima, evropske države iznedrile su različite propise kako bi regulisale oblast primene video-nadzora. Tako Velika Britanija, između ostalih propisa, ima poseban pravilnik o primeni video-nadzora koji je dat od strane Poverenika za zaštitu informacija, Španija instrukcije o video-nadzoru službi bezbednosti u javnom prostoru, Danska pravilnik kojim se strogo zabranjuje nadziranje javnih prostora od strane privatnih kompanija i na druge načine ograničava primena video-nadzora (Andenas, Zleptnig, 2003). Neke države, kao što su Nemačka, Luksemburg, Belgija, Finska, Grčka i Italija, dopunile su postojeće zakone o zaštiti podataka o ličnosti odredbama koje se odnose na video-nadzor. Novim zakonskim odredbama određuju se svrha i uslovi primene video-nadzora, način informisanja građana, kvalitet video-zapisa, čuvanje i procesuiranje podataka i drugo. U skladu sa načelom transparentnosti, Norveška,

Francuska i Švedska uvele su procedure za registrovanje sistema za video-nadzor (Hempel, Topher, 2004).

I u zakonodavstvo Republike Srbije uvedene su inovacije koje se tiču primene video-nadzora. *Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti* uređuju se uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja zaštite podataka o ličnosti, postupak pred nadležnim organom za zaštitu podataka o ličnosti, obezbeđenje podataka, evidencija, iznošenje podataka iz Republike Srbije i nadzor nad izvršavanjem ovog Zakona. Kako Poverenik za informacije od javnog značaja Republike Srbije prepoznaje, ključni nedostatak Zakona predstavlja nedostatak odredbi koje se tiču video-nadzora (Izveštaj Poverenika, 2012). Stoga je potrebno izraditi poseban zakon o video-nadzoru ili u postojeći *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti* uneti odredbe kojima se detaljnije reguliše primena video-nadzora što je predviđeno i *Strategijom zaštite podataka o ličnosti*.

Primena video-nadzora na javnim mestima u Srbiji posredno je regulisana specifičnim propisima. U cilju unapređenja funkcionisanja sistema video-nadzora saobraćajnica i raskrsnica u Beogradu, a u skladu sa *Zakonom o bezbednosti saobraćaja na putevima*, doneta je *Obavezna instrukcija o uslovima korišćenja i održavanja sistema video-nadzora gradskih saobraćajnica i raskrsnica za grad Beograd*. Ove odredbe regulišu pravo pristupa podacima, procedure preuzimanja snimaka iz arhive, odgovornost organizacionih jedinica PU za grad Beograd i preciziraju način održavanja sistema. *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama* propisuje da je organizator dužan da obezbedi tehničku opremu za praćenje i snimanje ulaska i ponašanja gledalaca na sportskom objektu. Prema *Zakonu o igrama na sreću*, priređivač je dužan da obezbedi neprekidan audio-video-nadzor stolova i aparata za igru, ulaza i izlaza u igračnicu, igrača i posetilaca, kao i da dokumentaciju o neprekidnom snimanju čuva deset dana, a po nalogu Uprave i duže. Prema *Zakonu o zaštiti državne granice*, granična policija je ovlašćena da, radi vođenja evidencija, prikuplja lične podatke putem različitih tehničkih sredstava, pa i putem video-nadzora.

U Republici Srbiji ne postoje posebni propisi kojima se reguliše primena video-nadzora u školama. Prema *Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* škola je dužna da propiše mere, način i postu-

pak zaštite i bezbednosti učenika za vreme boravka u ustanovi i svih aktivnosti koje ustanova organizuje. U praksi, odluku o uvođenju video-nadzora u školu donosi školski odbor na predlog direktora škole i uz saglasnost saveta roditelja i učeničkog parlamenta. Prilikom odlučivanja o implementaciji video-nadzora, posebno se razmatraju načini na koje će implementacija biti finansirana, dok se manje pažnje posvećuje etičkim i bezbednosnim pitanjima.

Kako preporučuju međunarodni propisi u odredbama koje se tiču bezbednosti i sigurnosti zatvorenika, video-nadzor treba koristiti u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i to kao dodatno sredstvo metodama tzv. dinamičke sigurnosti kojom se insistira na razvijanju pozitivnih odnosa između osuđenika i osoblja (Savet Evrope, 2003). U Republici Srbiji *Pravilnikom o naoružanju i opremi pripadnika Službe za obezbeđenje u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija* sistem video-nadzora je predviđen kao deo prateće elektronske opreme uz alarmne sisteme, sisteme za identifikaciju i drugo. Uslovi primene nisu posebno regulisani propisima koji se odnose na funkcionisanje zavoda za izvršenje krivičnih sankcija Republike Srbije, već se o načinu primene odlučuje na nivou svake od ustanova pojedinačno.

PRIMENA VIDEO-NADZORA U SPECIFIČNIM USLOVIMA

Pored generalnih zaključaka o primeni i efektima video-nadzora, na osnovu dosadašnjeg iskustva, iskristalisala su se neka zapažanja koja se odnose na specifičnosti primene video-nadzora u određenim uslovima. U narednom delu biće reči o primeni video-nadzora na javnim mestima, u školama i zatvorima.

Video-nadzor na javnim mestima

Pod javnim mestima podrazumevaju se prostori dostupni svim građanima, poput javnog prevoza, gradskih ulica i trgova, parkirališta i slično. U javnom prostoru, za razliku od privatnog, građani bi trebalo da imaju najveću slobodu kretanja, ulaska i izlaska, bez potrebe da opravdaju svoje prisustvo (Von Hirsch, Shearing, 2000:81).

Prema rezultatima istraživanja primene video-nadzora na javnim mestima u sedam evropskih zemalja (Velika Britanija, Španija, Mađarska, Austrija, Nemačka, Norveška i Danska), sudeći po rasprostranjenosti i tehnološkom kvalitetu primene, na prvom mestu nalazi se Velika Britanija (40%), a na poslednjem Austrija (18%) (Hempel, Topfer, 2004). Tipične lokacije za primenu video-nadzora su železničke stanice, podzemne železnice i aerodromi, dok se sasvim retko nadziru fakulteti i crkve. Video-nadzor se često upotrebljava i u ustanovama koje se bave finansijama, ambasadama, muzejima, bolnicama i drugo. Uočene su znatne razlike u razvoju uličnog nadzora među različitim državama i gradovima Evrope. Na primer, u Velikoj Britaniji 40000 kamera pokriva oko 500 gradova, u Nemačkoj manje od 100 kamera pokriva 15 gradova, dok Danska nema razvijen ulični sistem video-nadzora. Nivo svesti i akademsko znanje o video-nadzoru variraju od države do države. Utvrđeno je da na raširenost primene video-nadzora utiču socio-ekonomske i političke prilike, legislativa i dominirajuće strategije suprotstavljanja kriminalu. Primera radi, nakon ekonomske krize u Velikoj Britaniji sedamdesetih godina prošlog veka, došlo je do porasta stope kriminala i kao odgovor na tu situaciju ponuđene su strategije nulte tolerancije i policije u zajednici. Obe strategije skreću pažnju sa pojedinca na kontekstualne prilike izvršenja, pa video-nadzor postaje idealno oružje u savremenoj areni borbe protiv kriminala.

Iako je u poslednjoj deceniji prisutna prava ekspanzija u postavljanju sistema video-nadzora na javnim mestima u Srbiji, ne postoje precizni podaci o broju kamera, načinu funkcionisanja sistema i procedurama raspolaganja tim putem prikupljenim podacima. Neke procene govore da je na ulicama u Srbiji instalirano oko 200 000 kamera, pri čemu je samo u Beogradu oko 100 000 (Dragović, 2012, 3. april). Ono što se precizno zna je da ukupno 60 kamera prati saobraćajnice i raskrsnice u Beogradu (Vlada RS, 2011, 21. april).

Nedavno je objavljena sistematična analiza dvadeset evaluacionih studija u kojima je ispitivana efektivnost složenih sistema video-nadzora u gradskim centrima Velike Britanije (Welsh, Farrington, 2009). Generalni zaključak je da se primenom video-nadzora ostvaruje mala, ali ne i značajna redukcija kriminala. Nalazi petnaest studija ukazuju na izvesne pozitivne efekte, dok se u pet studija ova mera pokazala neefektivnom. Ukupna redukcija kriminala iznosila je 7% u eksperimen-

mentalnim u odnosu na kontrolna područja. Na osnovu pregleda rezultata četiri istraživanja efektivnosti video-nadzora u javnom prevozu (podzemna železnica), konstatovano je da dve studije izveštavaju o pozitivnim rezultatima, jedna o porastu kriminala, a u jednoj nisu otkriveni značajniji efekti. U eksperimentalnim područjima zabeležena je redukcija kriminala od 23%, s tim da je period praćenja bio neujednačen (12-36 meseci) i da su u tri eksperimentalne oblasti korišćene druge mere paralelno sa video-nadzorom. Od šest evaluacionih studija o delotvornosti primene video-nadzora na parkiralištima, u pet su zabeleženi pozitivni efekti, sa ukupnom redukcijom kriminala od 51%. Otkriveno je da video-nadzor u najvećoj meri doprinosi redukovanju krivičnih dela sa elementima nasilja i krivičnih dela kojima se ugrožava bezbednost vozila i saobraćaja.

Britanska policija izveštava da je, od trinaest projekata uvođenja sistema video-nadzora u javnim prostorima, u šest otkrivena izvesna redukcija kriminala (Gill, Springs, 2005). Statistički značajno smanjenje kriminala otkriveno je u dva eksperimentalna područja, s tim da se samo u jednom slučaju to moglo pripisati isključivo primeni video-nadzora. U zaključku se navodi da uvođenje video-nadzora nije doprinelo smanjenju stope kriminala niti je uticalo na redukovanje straha građana i porast prijavljivanja krivičnih dela.

Rezultati pomenutih studija svedoče o tome da popularnost primene video-nadzora na javnim mestima nije praćena čvrstim empirijskim dokazima o delotvornosti. U izvesnoj meri razlozi za ovakvo stanje leže u objektivnim preprekama sa kojima se susreću istraživači u ovoj oblasti, kao što su: nedostatak kontrolnih područja, neadekvatno vođenje statistike u izabranim područjima, nepouzdanost stope kriminala kao indikatora, teškoće u merenju izmeštanja kriminala ili difuzija dobiti, neadekvatno vreme praćenja, teškoće u izolovanju efekata mera koje se udruženo primenjuju i drugo (Cavoukian, 2008:8). Međutim, mnogi savremni autori smatraju da je neadekvatna implementacija glavni razlog za neefektivnost video-nadzora, pa svoju pažnju usmeravaju na formulisanje uputstava kojih se treba pridržavati prilikom primene ove mere.

Neke od osnovnih preporuka za primenu video-nadzora u javnim prostorima su: postavljanje jedne ili više kamera kojima se posmatra određeno područje, tehnologija koja omogućava prenos slike na jedan

ili više monitora, snimanje i čuvanje digitalnih zapisa i angažovanje obučениh operatera koji prate prenos slike (Ratcliffe, 2006). Sistemi video-nadzora mogu biti unapređeni prenosom slike preko interneta, senzorima osjetljivim na pokret, osvetljenjem koje omogućava dobru sliku noću i uređajima za menjanje fokusa snimka i uvećavanje slike. Pri planiranju lokacije kamera treba uzeti u obzir nivo osvetljenja, drveće i drugu vegetaciju, kretanje sunčeve svetlosti, prometnost, intenzitet saobraćaja, otpornost kamera na vandalizam i drugo (Wilson, Sutton, 2003).

Na kraju, treba istaći da je u savremenim stručnim krugovima prilično zastupljeno mišljenje da, ukoliko se uračunaju dugoročne obaveze održavanja sistema i činjenica da kamere ne mogu u potpunosti da zamene funkciju policajca, video-nadzor predstavlja prilično skupu meru kontrole kriminala u javnim prostorima.

Video-nadzor u školama

Opšti trend fokusiranja na kontekstualne faktore prestupništva, kao i unapređivanje i dostupnost savremenih tehnologija doprineli su učestalijoj primeni video-nadzora, elektronske identifikacije, detektora metala, alarmnih sistema i sličnih mera u školama. Pretpostavka je da ovakve sigurnosne tehnologije mogu da spreče neželjene incidente koji su specifični za školsku sredinu, kao što su nasilno ponašanje, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, vandalizam i slično. Rezultati dosadašnjih istraživanja ukazuju na to da se škole najčešće odlučuju za uvođenje video- nadzora i službe obezbeđenja, posebno nakon krupnih incidenata u školskoj sredini (Addington, 2009).

Prema istraživanju primene bezbednosnih tehnologija u 15 američkih država, najučestalija tehnologija koja se primenjuje u čak 90% škola je video-nadzor. Većina škola (82%) je priključena na centralizovani sistem nadzora, praćenje je moguće u realnom vremenu (proaktivno), kako unutar škole, tako i u njenom okruženju (Garcia, 2003). Video-nadzor se više primenjuje u srednjim nego u osnovnim školama, u gradskim nego u ruralnim sredinama, u većim nego u manjim školama (DeVoe et al., 2002, prema: Coon, 2004).

Poslednjih godina su i mnoge škole u Srbiji uvele video-nadzor. U najvećem broju slučajeva reč je o internom sistemu video-nadzora,

ali je izvestan broj škola u većim gradovima (npr. Beograd i Novi Sad) uveo centralizovani sistem video-nadzora koji se vrši u područnim policijskim stanicama u saradnji sa lokalnom upravom (Žunić-Pavlović et al., 2011). Centralizovani sistem ima niz prednosti jer omogućava istovremeno praćenje područja koje pokrivaju sve školske kamere, zumiranje kadra, premotavanje, zadržavanje i čuvanje snimaka. U zgradi škole kamere se najčešće postavljaju na hodnicima, stepeništima i drugim mestima gde je frekventnost učenika najveća, a spolja na ulazu u školu, u školskom dvorištu i školskom parkingu.

Opravdano se postavlja pitanje razloga za ovakvu ekspanziju primene video-nadzora u školama. Evaluacione studije primene bezbednosnih tehnologija u školama su vrlo retke, pa se ne može reći da škole sa pravom investiraju velika sredstva u video-nadzor kao tehnologiju potvrđene efektivnosti. Time se otvara mogućnost za drugačija tumačenja ovog trenda, kao što su podleganje pritisku roditelja i javnosti, ekonomski interesi kompanija koje nude obezbeđivanje škola i drugo.

Na osnovu pregleda savremene literature može se konstatovati da, iako malobrojne, studije iz ove oblasti iznose pozitivne zaključke delotvornosti primene video-nadzora u školama. U nekim radovima se navode brojne prednosti primene video-nadzora u školama, kao što su: unapređivanje osećanja sigurnosti učenika i nastavnika, zastrašivanje onih koji ne pripadaju školi, obezbeđivanje dokaza o incidentima, redukovanje broja službenika koji vrše nadzor i ušteda novca (Green, 1999). Tome u prilog govore rezultati američkih istraživanja s kraja prošlog veka, sugerišući da se primenom video-nadzora uspešno preveniraju neovlašćeni ulasci u škole, krađa i vandalizam (Nieto, 1997). U studiji koja je rađena na uzorku školskih menadžera za bezbednost, ističe se da je video-nadzor posebno delotvoran kod imovinskih dela i vandalizma, a zatim kod dela sa elementima nasilja (Garcia, 2003). Sa druge strane, mišljenja srednjoškolaca o efektivnosti video-nadzora su prilično podeljena (Brown, 2005). Međutim, neophodna je izvesna doza opreza prilikom pozivanja na rezultate ovih i sličnih studija, jer su uglavnom zasnovani na percepcijama osoblja škole i učenika o efektivnosti video-nadzora.

Dosadašnja iskustva pokazuju da je za uspešnu primenu video-nadzora u školama potrebno ispuniti nekoliko sledećih uslova: kamere treba da produkuju prepoznatljivu sliku pojedinaca; omogućavanje

aktivnog nadzora preko različitih centralizovanih sistema ili interno u okviru škole; isključivanje iz monitoringa osoblja koje učestvuje u nastavnom procesu; redovno održavanje sistema; podsticanje primene u školama srednjeg rizika; pojačavanje efekata video-nadzora unapređivanjem osvetljenja, obezbeđivanjem ulaza i izlaza i drugim merama (Lloyd, Ching, 2003).

Video-nadzor u zatvorima

Ustanove za izvršenje krivičnih sankcija u Americi i Australiji, još sedamdesetih godina 20. veka, počele su sa uvođenjem složenih sistema video-nadzora, tako da danas gotovo da i nema ustanove u kojoj se ne primenjuje video-nadzor. U zatvorima se video-nadzor primenjuje u prevenciji i otkrivanju nepoželjnih ponašanja koja su specifična za ovu sredinu (samopovređivanje, samoubistva, bekstva, nasilje, distribucija i zloupotreba psihoaktivnih supstanci i dr.). Pored toga, smatra se da primena ove mere doprinosi koordinaciji u donošenju odluka u vezi sa pojedinačnim incidentima, lakšem prikupljanju dokaza i unapređivanju bezbednosti (Allard et al., 2006).

Do 2000. godine, u zatvorima u Londonu, video-nadzor je bio instaliran isključivo na spoljnim zidinama, a od tada se stavlja u funkciju sprečavanja dopremanja droge u zatvore i očuvanja bezbednosti unutar ustanove (McCahill, Norris, 2002). Slična situacija je i u drugim razvijenim zemljama.

Većina okružnih zatvora u Srbiji ima video-nadzor, ali se raspored kamera razlikuje od zatvora do zatvora. Kamere su najčešće postavljene u svim prostorijama, osim u ćelijama i kupatilima. Neke ustanove imaju postavljene kamere u sobama za suicidalne zatvorenike (npr. u Zrenjaninu), neke u pritvorskim jedinicama (npr. Novom Sadu), dok ih zavodi u Nišu i Kragujevcu uopšte ne poseduju (Marković, 2010).

I kada je reč o zatvorima, sve šira upotreba video-nadzora i znatna ulaganja u usavršavanje i implementiranje novih tehnologija nisu zasnovana na čvrstim empirijskim dokazima o efektivnosti ove mere u unapređivanju bezbednosti. U dosadašnjim istraživanjima otkrivene su izvesne pozitivne promene u ponašanju zatvorenika koje se mogu pripisati primeni video-nadzora. Kod osuđenika koji su boravili u prostorima pokrivenim video-nadzorom zabeleženo je i do 50%

manje incidenata u odnosu na kontrolnu grupu (Allard et al., 2008). Isti autori nalaze da video-nadzor uspešnije prevenira nenasilne nego nasilne prestupe i planirane nasilne u odnosu na neplanirane nasilne postupke. U tzv. Kilburnovom eksperimentu ispitana je percepcija promena pritvorenika i osoblja nastalim nakon uvođenja sistema video-nadzora (Newburn, Hayman, 2002, prema: Allard, 2005). Rezultati ove studije otkrivaju da osoblje pritvora smatra da je video-nadzor koristan, ali da nije doprineo unapređivanju bezbednosti i da je mnogo izgubljeno u pogledu privatnosti pritvorenih lica. Prema izjavama pritvorenika, video-nadzorom je unapređena njihova bezbednost i bezbednost čuvara, ali su stavljene primedbe da se postavljanjem kamera na mestima poput toaleta ugrožava privatnost. U zatvoru Glen Parva u Velikoj Britaniji rađeno je istraživanje sa ciljem da se utvrde razlike u broju incidenata i osećaju sigurnosti u jedinicama koje su imale video-nadzor i onima koje nisu (Bradshaw, 2002, prema: Allard et al., 2008). Utvrđeno je da video-nadzor nije imao uticaja na unapređivanje osećaja sigurnosti zatvorenika, ali da su zatvorenici u manjem broju bili nasilni prema drugima i imali ređe iskustvo viktimizacije u delovima zatvora sa video-nadzorom.

Analizirajući iskustva zemalja koje duže vreme primenjuju video-nadzor u svojim zatvorima, mogu se uočiti izvesne pravilnosti. Pre svega, način na koji su raspoređene kamere odražava procenu osoblja u kojim je delovima zatvora dovoljan nadzor od strane zaposlenih, a u kojima nije. Tako se video-nadzor najčešće postavlja na ulazu/izlazu, u ćelijama sa zatvorenicima kod kojih postoji visok rizik samopovređivanja ili samoubistva i u sobama za posetu, a retko u kuhinjama, učionicama, perionicama, teretanama i na sportskim terenima (QDCS, 2011). Pri tome se, u granicama mogućnosti, vodi računa o dostojanstvu ličnosti osuđenog. Primera radi, preporučuje se da operater zadužen za nadziranje osuđenih bude istog pola. Tehnički zahtevi koje treba da ispuni sistem video-nadzora u zatvorima, u skladu su sa ranije diskutovanim preporukama primene video-nadzora na javnim mestima i u školama.

NEGATIVNI ASPEKTI PRIMENE VIDEO-NADZORA

Efektivnost video-nadzora u prevenciji kriminala direktno zavisi od toga da li su potencijalni prestupnici svesni da se njihovo ponašanje prati i da na ovaj način mogu biti otkriveni i uhapšeni. Zbog toga, savremeni autori smatraju da video-nadzor predstavlja represivno, a ne preventivno oruđe, odnosno da može imati preventivnu ulogu samo ukoliko su osobe bile svesne postavljanog video-nadzora (Peršak, 2009:103). Međutim, savremena istraživanja pokazuju da građani uglavnom ne znaju kada se njihovo ponašanje prati. To potvrđuju i rezultati istraživanja rađenog u Glazgovu, prema kojima je tri meseca nakon postavljanja video-nadzora na gradskim ulicama samo 33% građana toga bilo svesno, a 15 meseci nakon instalacije 41% građana (Ditton, 2000). Ukoliko se izuzme 6-7% onih koji su znali da su ulice pod video-nadzorom, ali ne i da li na mestu na kome su intervjuisani ima kamera, može se reći da je samo četvrtina građana nakon tri meseca od primene video-nadzora bila svesna postojanja video-nadzora, a trećina nakon 15 meseci. Pri tome, pokazalo se da je mlađa populacija svesnija postojanja kamera, kao i oni koji se češće kreću po gradskim ulicama.

Zamerke koje se često upućuju na račun primene video-nadzora tiču se ugrožavanja privatnosti i zloupotrebe ove mere u političke i komercijalne svrhe. Savremena istraživanja potvrđuju da građani prepoznaju i ne opravdavaju manipulisanje njihovim strahom od kriminala. U studiji koja je rađena u Španiji otkriveno je da građani dovođe u pitanje kriterijume određivanja problematičnog ponašanja koje će se pratiti putem video-nadzora i da smatraju da postoje ljudska i tehnička ograničenja koja omogućavaju zloupotrebu podataka koji su prikupljeni na ovaj način (Pavone, Pereira, 2009). Prema autorima ove studije, građani su ukazali na potrebu za „boljom“ sigurnošću, a ne za „više“ sigurnosti. Drugim rečima, javnost je saglasna sa primenom video-nadzora u kontroli kriminala, ali samo kada je to neophodno i uz definisanje uslova kojima će se zaštititi privatnost pojedinca.

Primena video-nadzora u specifičnim zatvorenim sistema (zatvori, škole i sl.) može uzrokovati pojavu psiholoških problema usled pojačane kontrole. Na primer, primena video-nadzora u zatvorima utiče na smanjenje interakcije zatvorenika i osoblja i doprinosi pojačavanju osećanja izolovanosti, otuđenja i ugrožene bezbednosti (Ben-

ton, Obenland, 1973, prema: Wortley, 2004). U školama, primena video-nadzora može se negativno odraziti na školsku klimu, posebno u slučajevima korišćenja nadzora za druge svrhe od one za koju je prvobitno bio namenjen (npr. sprečavanje vandalizma u toaletima, postavljanje kamera u svakoj učionici). Stručnjaci smatraju da se tako učenicima šalje poruka da je u redu trgovati privatnošću radi unapređivanja bezbednosti (Addington, 2009).

Polazeći od tradicionalne ideje da je nadzor autoritaran odgovor na nekonformizam, pri čemu se isključenost koristi kao dominantna strategija kontrole, neki autori iznose primedbu da video-nadzor podstiče socijalnu isključenost. Prema Lomelu, u tržišnom centru u Oslu u Norveškoj pažnju operativaca su privlačili ljudi zapuštenog izgleda, pre nego oni koji su vršili kriminalne radnje (Lomell, 2004). Prema tome, sistemi video-nadzora su podešeni tako da se lakše registruju nepoželjne osobe, kao što su prosjaci, ulični prodavci, beskućnici i druge marginalizovane grupe. Takođe, može se čuti i mišljenje da se ovim putem podstiču rasizam i seksizam. Smatra se da je jedan i po do dva i po puta izvesnije da će Afroamerikanci biti podvrgnuti detaljnijem nadzoru od strane operatera nego pripadnici drugih rasa (Graham, 2002). Zato, treba nastojati da se daljom automatizacijom sistema video-nadzora ovakvi problemi ublaže.

Iako bi video-nadzor, u savremenom smislu reči, trebalo da predstavlja proaktivnu tehnologiju, to nije uvek slučaj. Postoje značajne razlike u odnosu na tehnološku sofisticiranost i organizacione kapacitete ustanove ili okruženje u kome se primenjuje. Istraživanjem kvaliteta sistema javnog nadzora u Londonu u četiri različita konteksta utvrđeno je da se dve trećine postojećih sistema oslanja na fiksne kamere, bez digitalnog snimka i mogućnosti za kompjutersku obradu slike, što značajno umanjuje proaktivnu ulogu nadzora (Norris, McCahill, 2006). Takođe, ovo istraživanje je pokazalo da većina službenika koji se bave praćenjem snimaka, pored nadzora, ima i druga zaduženja, pa se bez obzira na njihove kompetencije ne može tvrditi da će pažljivo posmatrati dešavanja na ekranu.

Na kraju, video-nadzor može izazvati geografsko, taktičko i metodološko izmeštanje kriminala, smanjiti nivo lične opreznosti, moralne odgovornosti i samokontrole građana, kao i izazvati gubitak poverenja u policiju (Hempel, Topfer, 2004).

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Video-nadzor predstavlja složen socio-ekonomski i kulturni fenomen, sa značajnim potencijalom za kontrolu kriminala. Reč je o snažnom oruđu kontrole pojedinaca i društvenih grupa, koje se razvijalo pod okriljem situacione prevencije, ali i strategiji nulte tolerancije, problemski orijentisanom pristupu i prevenciji u zajednici. Neki savremeni autori situacionu prevenciju ocenjuju kao pragmatični, amoralni (ili bar moralno neutralni), tehnološki, tehnokratski, apolitični i instrumentalno racionalni pristup (Garland, 2001, prema: Kanduč, 2009). U skladu sa tim, video-nadzor se smatra efektivnom merom prevencije, a pozitivna dejstva pripisuju se efektu zastrašivanja i pozitivnom psihološkom delovanju na pojedince i zajednice.

Interesantno je da sve učestalija primena video-nadzora nije praćena adekvatnim promenama zakonske regulative niti je opravdanost ove mere potvrđena emirijskim dokazima o efektivnosti. I pored evidentnih propusta u zakonskom uređivanju primene video-nadzora, stiče se utisak da takve okolnosti ne ometaju dalje širenje primene ove mere. Nedostatak međunarodne i nacionalne legislative je, pre svega, uticao na potenciranje negativnih posledica primene video-nadzora, kao što su: ugrožavanje privatnosti, izolacija, socijalno isključivanje, izmeštanje kriminala, tehnička ograničenja i drugo. Stoga, u budućnosti ovom pitanju treba posvetiti dužnu pažnju.

Danas se video-nadzor koristi u obezbeđivanju funkcionisanja različitih socijalnih konteksta, među kojima su javni prostori, škole i zatvori. Istovremeno, naučna literatura oskudeva u radovima o delotvornosti video-nadzora, a rezultati malobrojnih istraživanja su prilično neusaglašeni i međusobno neuporedivi. Usled pomanjkanja kvalitetnih evalucija, teško je dati konačan sud o efektivnosti primene video-nadzora i formulisati smernice za unapređivanje prakse u ovoj oblasti. Ipak, na osnovu dosadašnjih empirijskih istraživanja i praktičnih iskustava mogu se izdvojiti neke načelne preporuke za unapređivanje primene i efektivnosti video-nadzora, a to su: video-nadzor primenjivati samo kada je to neophodno i u skladu sa prethodno utvrđenom svrhom primene; vrstu i trajanje nadzora uskladiti sa svrhom primene; informisati građane o primeni video-nadzora putem isticanja jasnih obaveštenja; propisati standarde za osiguravanje

kvaliteta video-zapisa; propisati procedure za postupanje sa podacima koji su prikupljeni putem video-nadzora; maksimalno automatizovanje i individualizovanje video-nadzora; uvođenje registra sistema za video-nadzor na lokalnom i republičkom nivou; unapređivanje svesti građana o primeni video-nadzora; unapređivanje naučnih saznanja o primeni video-nadzora, uključujući i sprovođenje metodološki kvalitetnih evaluacija.

LITERATURA

1. Addington, L. (2009). Cops and cameras: Public school security as a policy response to columbine. *American Behavioral Scientist*, 52 (10), 1426-1446.
2. Allard, T. (2005). CCTV in prison. *Doctor dissertation*. Brisbane: Griffith University, School of Criminology and Criminal Justice.
3. Allard, T., Wortley, R. & Stewart, A. (2006). The purposes of CCTV in prison. *Security Journal*, 19 (1), 58-70.
4. Allard, T., Wortley, R. & Stewart, A. (2008). The effect of CCTV on prisoner misbehavior. *The Prison Journal*, 88 (1), 404-422.
5. Andenas, M. & Zleptnig, S. (2003). Surveillance and data protection: Regulatory approaches in the EU and Member States. *European Business Law Review*, 14 (6), 765-813.
6. Armitage, R., Smyth, G. & Pease, K. (1999). Burnley CCTV evaluation. *Crime prevention studies*, 10 (1), 225-249.
7. Brown, B. (2005). Controlling crime and delinquency in the schools: An exploratory study of student perceptions of school security measures. *Journal of School Violence*, 4 (4), 105-125.
8. Cavoukian, A. (2008). *Privacy and video surveillance in mass transit system: Special investigation report*. Toronto: Information and Privacy Commissioner Ontario.
9. Clarke, R. (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York: Harrow and Heston.
10. Coon, J. K. (2004). The adoption of crime prevention technologies in public schools. *Doctor dissertation*. Cincinnati:

University of Cincinnati, College of Education, Criminal Justice, and Human Services.

11. Cornish, D., & Clarke, R. V. (2003). Opportunities, precipitators and criminal decision: A reply to Wortley's critique of situational crime prevention. *Crime Prevention Studies*, 16 (1), 41-96.
12. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. Retrived November 23, 2011. from http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/95-46-ce/dir1995-46_part1_en.pdf.
13. Ditton, J. (2000). Crime and the city: Public attitudes towards open-street CCTV in Glasgow. *British Journal of Criminology*, 40 (1), 692-709.
14. Dragović, R. (2012, 3. april). Na kvarno nas snima 200 000 kamera. *Večernje novosti online*. Pristupljeno 10. maja 2012. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:373833-Na-kvarno-nas-snima-200000-kamera>
15. *Evropska konvencija o zaštiti lica u odnosu na automatsku obradu ličnih podataka*. Pristupljeno 2. februara 2012. <http://www.poverenik.org.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/108.konvencija.pdf>.
16. *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Pristupljeno 12. marta 2012. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/70ED854D-0A0B-4D87-859D-51C79FE38CA2/0/SER_CONV.
17. Fajf, N., & Banister, Dž. (2002). Oči uprte u ulicu, CCTV nadzor i grad. U N. Fajf (Ur.), *Prizori ulice* (str. 351-368). Beograd: Clio.
18. Garcia, C. A. (2003). School safety technology in America: Current use and perceived effectiveness. *Criminal Justice Policy Review*, 14 (1), 30-54.
19. Gill, M., & Springs, A. (2005). Assessing the impact of CCTV. *Home Office Research Study 292*. London, UK: Home Office.

20. Graham, S. (2002). CCTV: The stealthy emergence of a fifth utility? *Planning, Theory and Practice*, 3 (2), 237-241.
21. Green, M. (1999). *The appropriate and effective use of security technologies in US schools*. Washington: National Institute of Justice.
22. Hempel, L. & Topher, E. (2004). *CCTV in Europe*. Berlin: Centre for Technology and Society.
23. Izveštaj Poverenika (2012, 12. mart). *Izveštaj o sprovođenju Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja i Zakona o zaštiti podataka o ličnosti za 2011. godinu*. Pristupljeno, 10. maja 2012., <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/izvestajiPoverenika/2011/2011izvestajpoverenika.pdf>
24. Kanduč, Z. (2009). On various aspect of prevention in the post-modern society. In G. Meško, & H. Kury (Eds.), *Crime policy, crime control and crime prevention – Slovenian perspectives* (pp. 61-96). Ljubljana: Tipografija.
25. Lioyd, R. & Ching, C. (2003). *School security concerns*. Nottingham: Department for Education and Skills.
26. Lomell, H. M. (2004). Targeting the unwanted: Video surveillance and categorical exclusion in Oslo, Norway. *Surveillance & Society*, 2 (2/3), 347-361.
27. Marković, Ž. (2010). *Postupanje prema licima lišenim slobode*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
28. McCahill, M. & Norris, C. (2002). *CCTV in London*. Hull: Centre for Criminology and Criminal Justice.
29. Nieto, M. (1997). *Public video surveillance: Is it an effective crime prevention tool?*. Sacramento: California Research Bureau.
30. Norris, C. & McCahill, M. (2006). CCTV: beyond penal modernism? *British Journal of Criminology*, 46 (1), 97-118.
31. *Obavezna instrukcija o uslovima korišćenja i održavanja sistema video nadzora gradskih saobraćajnica i raskrsnica za grad Beograd*. Pristupljeno 26. maja 2011. <http://www.srbija.gov.vesti.php?id=152338>.

32. Pavone, V., & Pereira, M. (2009). The privacy Vs. security dilemma in a risk society: Insights from the PRISE project on the public perception of new security technologies in Spain. In J. Čas (Ed.), *Towards privacy enhancing security technologies – the next steps* (pp. 109-127). Vienna: PRISE.
33. Peršak, N. (2009). Contemporary crime prevention: Some popular myths and conceptual contradictions. In G. Meško, & H. Kury (Eds.), *Crime policy, crime control and crime prevention – Slovenian perspectives* (pp. 97-119). Ljubljana: Tipografija.
34. Pravilnik o naoružanju i opremi pripadnika Službe za obezbeđenje u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija. *Službeni glasnik RS*, 105/2006.
35. Queensland Department of Corrective Services (QDCS). (2011). *Annual report*. Retrived May 19, 2011. from http://www.correctiveservices.qld.gov.au/Publications/Corporate_Publications/Annual_Reports/index.shtml.
36. Ratcliffe, J. (2006). *Video surveillance of public places*. Washington, DS: U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services.
37. Savet Evrope (2003, 9. oktobar). *Preporuka Komiteta ministara državama članicama o tretmanu zatvorenika koji izdržavaju doživotne i druge dugogodišnje kazne od strane zatvorskih uprava*. Br. 23. Pristupljeno 10. maja 2012., <http://www.lls.rs/attachments/Kompilacija%20dokumenata%20SE-zatvori.pdf>
38. Strategija zaštite podataka o ličnosti. *Službeni glasnik RS*, 55/2005, 71/05-ispavka, 101/07 i 65/08. Pristupljeno 10. maja 2012. <http://www.poverenik.rs/index.php/sr/doc/podzakonski-akti.html>
39. Tompson, K. (2003). *Moralna panika*. Beograd: Clio.
40. Vlada RS (2011, 21. april). *Video nadzor gradskih saobraćajnica i raskrsnica u Beogradu sa 60 kamera*. Pristupljeno 11. maja 2012., http://www.srbija.gov.rs/pages/popupimage_popup.php?id=151805
41. Von Hirsch, A., & Shearing, C. (2000). Exclusion from public place. In A. Von Hirsch, D. Garland, & A. Wakefield (Eds.),

- Ethical and social perspectives on situational crime prevention* (pp. 77-97). Portland: Hart Publishing.
42. Welsh, B., C. & Farrington, D., P. (2009). *Making public places safer: Surveillance and crime prevention*. New York: Oxford University Press.
 43. Wilson, D. & Sutton, A. (2003). *Open-street CCTV in Australia*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
 44. Wortly, R. (2004). *Situational prison control – crime prevention in correctional institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
 45. Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima. *Službeni glasnik RS*, 41/2009.
 46. Zakon o igrama na sreću. *Službeni glasnik RS*, 84/2004.
 47. Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama. *Službeni glasnik RS*, 67/2003.
 48. Zakon o zaštiti državne granice. *Službeni glasnik RS*, 97/2008.
 49. Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. *Službeni glasnik RS*, 97/2008, 104/2009.
 50. Žunić-Pavlović, V., Kovačević-Lepojević, M. & Merdović, B. (2011). The implementation of the situational prevention measures in schools. In G. Milošević (Ed.), *Archibald Reiss days* (pp. 707-717). Belgrade: Academy of criminalistic and police studies.

IMPLEMENTATION OF VIDEO SURVEILLANCE IN CRIME CONTROL

Marina Kovačević-Lepojević, Vesna Žunić-Pavlović
University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Modern trends in crime control include a variety of technological innovations, including video surveillance systems. The aim of this paper is to review the implementation of video surveillance in contemporary context, considering fundamental theoretical aspects, the legislation and the effectiveness in controlling crime. While considering the theoretical source of ideas on the implementation of video surveillance, priority was given to the concept of situational prevention that focuses on the contextual factors of crime. Capacities for the implementation of video surveillance in Serbia are discussed based on the analysis of the relevant international and domestic legislation, the shortcomings in regulation of this area and possible solutions. Special attention was paid to the effectiveness of video surveillance in public places, in schools and prisons. Starting from the results of studies of video surveillance effectiveness, strengths and weaknesses of these measures and recommendations for improving practice were discussed.

Key words: video surveillance, legislation, implementation, effectiveness

Primljeno: 9. 4. 2012.

Prihvaćeno: 16. 5. 2012.